

تألیفات حجیت حدیث در شبه قاره هند^۱

- دکتر خالد ظفرالله رندهاوا (استادیار دانشکده الهیات فیصل آباد پاکستان)
- ترجمه سیدزوار حسین نقوی^۲ (دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث)

مقدمه مترجم

اهمیت و جایگاه حدیث بر هیچ کس پوشیده نیست و همه می دانند که حدیث در کنار سایر منابع علوم اسلامی اعتبار ویژه ای دارد که می توان گفت بدون آن بسیاری از مباحث اسلامی مبهم و مجمل می ماند و با خلأ مواجه می شود. قرآن نیز به این موضوع در آیات ذیل اشاره دارد:

۱- ﴿ما آتاکم الرسول فخذوه و ما نهاکم عنه فانتهوا و اتقوا الله إن الله شدید العقاب﴾ (حشر/ ۷)؛

۲- ﴿هو الذی بعث فی الأمیین رسولاً منهم یتلو علیهم آیاته و یزکیهم و یعلمهم

۱. مشخصات کتاب شناسی مقاله به این شرح است: فکر و نظر (فصلنامه اردوزبان)، اداره تحقیقات اسلامی دانشگاه بین المللی اسلامی - اسلام آباد، محرم و ربیع الاول ۱۴۲۱ ق/ آوریل و ژوئن ۲۰۰۰ م، سال سی و هفتم، شماره ۴، ص ۱۲۳-۱۵۴. شایان ذکر است که مترجم افزون بر نگارش مقدمه مواردی را نیز به کتاب شناسی افزوده و آن را کاملتر کرده است.

2. snaqavi@yahoo.com

الكتاب و الحكمة و إن كانوا من قبل لفي ضلال مبين﴾ (جمعه/ ۲)؛

۳- ﴿و أنزلنا إليك الذكر لتبين للناس ما نزل إليهم و لعلهم يتفكرون﴾ (نحل/ ۴۴)؛

۴- ﴿يا أيها الذين آمنوا أطيعوا الله و أطيعوا الرسول و أولى الأمر منكم فإن تنازعتم في شئ فردوه إلى الله و الرسول إن كنتم تؤمنون بالله و اليوم الآخر ذلك خير و أحسن تأويلاً﴾ (نساء/ ۵۹).

آیات فوق به خوبی روشن می کند که احادیث معصومان از جایگاه والایی برخوردار است. علاوه بر آیات قرآن، احادیث فراوانی وارد شده که قرآن و حدیث را در کنار هم شمرده و اخذ به آن را تأکید کرده است از جمله:

۱- «نصر الله عبداً سمع مقالاتی فوعاها و حفظها و بلغها من لم یسمعها» (کلینی، ۱۳۶۳: ۴۰۳/۱؛ ابن ماجه، بی تا: ۸۶/۱)؛

۲- قال رسول الله ﷺ: «إني تارك فيكم الثقلين أحدهما أكبر من الآخر كتاب الله جبل ممدود من السماء إلى الأرض و عترتي أهل بيتي و إنهما لن يفترقا حتى يردا عليّ الحوض» (ابن حنبل، بی تا: ۱۴/۳)؛

۳- قال رسول الله ﷺ: «ألا إني أوتيت الكتاب و مثله معه ألا إني أوتيت القرآن و مثله معه» (همان: ۱۳۱/۴؛ ابوداود، ۱۴۱۰: ۳۹۲/۲).

از موارد فوق روشن می شود که کتاب الهی بدون احادیث معصومان کامل نیست و به حدیث نیاز دارد. مواردی را که سنت به کمک قرآن شتافته است در موارد ذیل می توان خلاصه کرد: ۱- تقریر مضمون؛ ۲- تخصیص عمومات؛ ۳- تفسیر ما فی القرآن؛ ۴- بیان موارد نسخ؛ ۵- بیان احکامی که در قرآن نیست (اشقر، بی تا: ۳۴/۱).

با وجود چنین منزلتی عده ای حدیث را انکار نموده اند. گفته اند که ما با داشتن قرآن نیاز به حدیث نداریم. آنها با استناد به آیات ذیل گفته اند که قرآن کامل است و همه امور را داراست پس نیاز به حدیث نداریم ﴿و أنزلنا إليك الكتاب بالحق مصدقاً لما بین یدیه من الكتاب و مهیماً علیه فاحکم بینهم بما أنزل الله﴾ (مائده/ ۴۸)؛ ﴿ما فرطنا فی الكتاب من شئ ثمّ إلی ربهم یحشرون﴾ (انعام/ ۳۸)؛ ﴿و نزلنا عليك الكتاب تبیاناً لكلّ شئ و هدی و رحمة و بشری للمسلمین﴾ (نحل/ ۸۹)؛ ﴿أولم یکفهم أننا أنزلنا عليك الكتاب یتلی علیهم إن فی ذلك لرحمة و ذکری لقوم یؤمنون﴾ (عنکبوت/ ۵۱).

در شبه قاره هند سیر سیداحمدخان هندی (۱۸۱۷-۱۸۹۵ م.) اولین کسی بود که دیدگاه انکار حدیث را مطرح نمود. وی علاوه بر انکار مضمون برخی احادیث، در نسبت روایتها به پیامبر تشکیک کرد و برای پذیرش روایات، شروطی گذاشت که جز در تواتر لفظی یافت نمی شود (که اغلب روایات یا خبر واحدند یا متواتر معنوی) ختم می شود (بخاری، ۱۹۹۹: ۳۰) و همفکران و شاگردان وی این راه را ادامه دادند که از شاگردان وی سیدامیرعلی، مولوی چراغ علی و اسلم جیراج پوری می باشند که آنها به شدت از افکار و آرای سیر سید حمایت کرده و در نفی احادیث، کتب زیادی به رشته تحریر درآوردند. بعد از درگذشت افراد نامبرده، نهضت انکار حدیث در شبه قاره متوقف نشد، بلکه با ورود غلام احمد پرویز به این میدان شدت پیدا کرد (امیرعلی، ۱۹۹۴: ۱۲۶-۱۲۷؛ نقوی، ۱۳۸۲: ۹۹-۱۰۰).

پرویز^۱ معتقد است که حدیث حجیت ندارد. او برای اثبات مدعای خود به ادله ذیل متمسک شده است:

۱- قرآن مجید حاوی همه نیازهای بشر است. با وجود آن نیازی به حدیث نداریم. در ضمن همین دلیل وی می نویسد که کار عمر که از آوردن قلم و دوات امتناع ورزید کار جرأت مندانه بود و در اصل این حرف «حسبنا کتاب الله»^۲ تأییدی است به کلام الهی که آیات متعددی به کافی بودن آن اشاره دارند.

۲- سنت به جهت عدم کتابت و نیز عدم دقت در نگهداری اش قطعی الثبوت نیست.

۳- در احادیث به مواردی برمی خوریم که اصلاً با مقام شامخ صحابه که قرآن

۱. غلام احمد پرویز (۱۹۰۳) در ایالت پنجاب شرقی در یکی از روستاهای شهر گورداس بود، چشم به جهان گشود. آموزش ابتدایی علوم اسلامی را از پدر بزرگ خود، مولوی چودری رحیم بخش، آموخت. بعد از این به عنوان کارمند دولت وارد زندگی اجتماعی شد و در کنار آن مطالعات خود در زمینه علوم اسلامی ادامه داد و بیشتر تصانیف وی بر قرآن و حدیث متمرکز است. وی در اغلب نوشته های خود به عدم حجیت حدیث اصرار ورزیده و فرقه ای به نام پرویزی ایجاد کرده است که با مخالفت اغلب علمای شبه قاره مواجه شده، حتی عده زیادی از علمای آن دیار به کفر وی فتوا داده اند. وی کنار تألیفات فوق به درس قرآن نیز پرداخت که حدود ۲۵ سال در لاهور ادامه داشت. وی در سال ۱۹۸۵ م. در لاهور درگذشت.
۲. «هلّم أکتب لکم کتاباً لاتضلّوا بعده، فقال عمر: إن النبی صلی الله علیه و سلّم قد غلب علیه الوجع و عندکم القرآن حسبنا کتاب الله» (بخاری، ۹/۷).

آنها را مؤمن حق^۱ نامگذاری کرده است، سازگاری ندارد، برای نمونه چند مورد را از بخاری ذکر می‌کند (پرویز، ۱۹۹۹: ۴۵).

۴- پیامبر اسلام و اکثر صحابه از نقل و کتابت حدیث جلوگیری کرده‌اند، از این معلوم می‌شود که احادیث نبوی جزو ادله شریعت به حساب نمی‌آید؛ چون اگر اعتبار داشت حتماً صحابه به نوشتن و جمع‌آوری و نشر آن مانند قرآن اهتمام می‌ورزیدند (همان: ۹۰).

۴- کلیه جامعین حدیث (شیعه و سنی) ایرانی هستند و می‌خواهند مسلمانان را با مشغول کردن به حدیث از قرآن دور کنند تا بتوانند از این طریق از مسلمانان انتقام بگیرند، چون آنها از دست اسلام ذلت دیده‌اند (همان: ۵۳۰). پرویز برای رفع شبهه می‌نویسد که مراد من، ایرانیان صدر اسلام است که تحریف اسلام از ایران آن زمان آغاز گردید و این مسئله هیچ ربطی به ایران فعلی ندارد (همان: ۴۸۸).

ناگفته نماند که خدمت ایرانیان به اسلام چه شیعه و چه سنی بر کسی پوشیده نیست و اگر ایران را از علوم اسلامی جدا کنیم چیزی قابل توجه در آثار اسلامی نمی‌ماند. با این همه خدمات، حرف کسانی مانند پرویز بی‌ربط و دور از انصاف است.

عده زیادی با پیروی از سیر سید و پرویز در رد احادیث، آثاری به رشته تحریر درآوردند که در مقابل آن علمای اسلام چه شیعه، چه سنی کتابهای فراوان نگاشتند و در آن حجیت حدیث را با ادله کتاب، سنت، عقل، اجماع و تاریخ به اثبات رساندند. آثار شبه قاره در موضوع مذکور کم‌نظیر است.

اینک به ترجمه و تحقیق متن مقاله آقای دکتر خالد ظفرالله می‌پردازیم:
مقدمه مؤلف

در شبه قاره هند بعد از ظهور و گسترش فتنه انکار حدیث،^۲ تألیفاتی در جهت

۱. اشاره به آیه ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَ هَاجَرُوا وَ جَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ الَّذِينَ آوَا وَ نَصَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَّهُمْ مَغْفِرَةٌ وَ رِزْقٌ كَرِيمٌ﴾ (انفال / ۷۴).
۲. افرادی در شبه قاره هند که خود را اهل قرآن می‌نامند، احادیث را به دلیل اینکه در قرن سوم جمع‌آوری و نگاشته شده کاملاً بی‌اعتبار می‌دانند و آن را انکار می‌کنند. (م)

بررسی آرای منکران حدیث در موضوعات مختلفی از قبیل حجیت، جایگاه و تاریخ حدیث افزایش یافت.

از طرف دیگر منکران حدیث نیز در رد احادیث قلم‌فرسایی نموده، به منظور ایجاد شبهه در مورد احادیث نبوی به نشر کتاب و انتشار مقالات در روزنامه‌ها و مجلات پرداختند. این تأییدها و انکارها باعث شد که آثار فراوانی در موضوع حجیت و عدم حجیت حدیث نوشته شود. نوشته حاضر به شناسایی و معرفی تألیفات این موضوع پرداخته است.

کتاب‌شناسی حجیت حدیث

۱- آیینة پرویزیت

مولانا عبدالرحمن گیلانی، لاهور، ۱۹۷۸ م، ۹۸۴ ص.
مرحوم مولانا گیلانی این کتاب را به روش علمی محض به رشته تحریر درآورده و تا حدی صبغة فلسفی بر آن حاکم است. این کتاب تحلیل جامعی از فرقه پرویزی ارائه می‌دهد.

۲- آثار الحدیث

دکتر خالد محمود، لاهور، ۱۹۸۸ م، ج ۱، ۴۶۴ ص، ج ۲، ۴۷۴ ص.
این کتاب علاوه بر ارائه اطلاعات علمی مفصل درباره علوم حدیث، در موضوعات مختلفی از قبیل جایگاه و حجیت حدیث به طور مفصل بحث کرده و افزون بر آن اشکالات مستشرقان و منکران حدیث شبه قاره هند را بررسی کرده است.

۳- اتباع سنت (پیروی از سنت)

سیدبدیع‌الدین شاه راشدی، حیدرآباد، ۱۹۷۹ م، ۳۰ ص.
این رساله درباره جایگاه سنت و سودمندی پیروی از آن نگاشته شده است.

۴- اتباع سنت کی مسائل (مسائل پیروی از سنت)

محمداقبال گیلانی، لاهور، ۱۹۹۷ م، ۱۱۱ ص.
این کتاب، علاوه بر بیان جایگاه و فضیلت سنت، به بعضی از اشکالات منکران حدیث پاسخ قانع‌کننده داده است.

۵- اثبات الخبر فی رد منکری الحدیث و الاثر

مولانا حافظ عبدالستار حسن عمرپوری، اسلام آباد، ۱۴۰۹ ق. / ۱۹۸۹ م.، ۴۲ ص. این جزوه که اشکالات منکران حدیث و پاسخ آن را در بر دارد، در کتاب عبدالغفار حسن (عظمت حدیث) نیز از صفحه ۸۷ تا ۱۲۸ آمده است.

۶- تلاش نافرجام در معرفی احادیث صحیح بخاری و مسلم به عنوان

اسطوره‌های مذهبی

مولانا ارشادالحق اثری، فیصل آباد، ۱۹۹۸ م.، ۲۲۴ ص.

کتاب آقای حبیب الرحمن صدیقی کاندهلوی به نام مذهبی داستانی اوران کی حقیقت (داستانهای دینی و ریشه آن) در گسترش فتنه انکار حدیث نقش مهم داشته است. این کتاب علاوه بر بررسی احادیث موضوعه مطالب زیادی علیه احادیث بخاری و مسلم مطرح کرده است. آقای اثری در کتاب خود (سعی نافرجام...) از مبلغ علم و خیانت‌های علمی صدیقی کاندهلوی پرده برداشته و حرفهایی را که شاعر پیچیده گو عبدالعزیز خالد و تمنا عمادی علیه احادیث بخاری زده‌اند توضیح داده است.

۷- احادیث الصحیحین بین الظن و الیقین

حافظ ثناء الله زاهدی، الامارات العربیة المتحدہ، ۱۹۹۳ م.، ۷۹ ص.

فکر گمراه کننده «خبر واحد فقط مفید ظن است» از آن کسانی است که تحت تأثیر فلسفه یونان قرار گرفته‌اند. نخستین پاسخ بی نظیر به این فکر در این کتاب داده شده است. آقای حافظ در این کتاب به خوبی از عهده رد اصول عقلی و نقلی که قرنهای متمادی مسلم تلقی می شده (مثل ظن آور بودن خبر واحد) برآمده و در دفاع از مدعای خود حق مطلب را ادا کرده است.

۸- جایگاه حدیث در احکام شریعت

مولانا محمد اسماعیل سلفی، مولتان، ۸۰ ص.

۹- اسلام و عقلیات (بخش دوم)

مولانا اشرف علی تھانوی، لاهور.

مولانا تھانوی در این کتاب علاوه بر طرح موضوعاتی درباره فتنه انکار حدیث به اشکالاتی از قبیل کتاب حدیث، خلفای راشدین و حدیث، روایات صحابه مردود

الشہادہ، رأی صحابہ در مورد احادیث مختلف و تدوین حدیث قرنہا بعد از پیامبر، جداگانہ پاسخ گفته و نیز جایگاہ پیامبرانہ رسول اکرم و اہمیت حدیث را از نظر قرآن و حدیث بیان کردہ است.

۱۰- اسلام میں سنت کا مقام (جایگاہ سنت در اسلام)

مولانا عبدالغفار حسن، کراچی، ۱۹۹۰ م.

۱۱- اسلام میں سنت و حدیث کا مقام (جایگاہ سنت و حدیث در اسلام)

دکتر مولانا احمد حسن تونکی، کراچی، بخش دوم، ۴۳۲ ص.

این کتاب ترجمه‌ای است از کتاب «السنة و مکانتها فی التشریح الاسلامی» از مصطفی حسن السباعی.

۱۲- اسلام میں کتاب و سنت (جایگاہ کتاب و سنت در اسلام)

مولانا عبدالسلام گیلانی، لاهور، ۱۹۹۲، ۷۱ ص.

مصنف، با دلیل و برهان اثبات کرده که کتاب و سنت منابع دین اسلام می باشند.

۱۳- اسلامی آئین کی تشکیل اور سنت (پایه گذاری قوانین اسلامی و سنت)

اسلام آباد، ۱۹۸۳ م.، ۴۸ ص.

کتاب مجموعه‌ای از مقالات است که در یکی از آنها (پایه گذاری دستورات اسلامی و سنت) مولانا حنیف ندوی تا حدودی به روش علمی و فلسفی ارتباط تنگاتنگ قرآن و سنت را بررسی کرده و آن را به اثبات رسانده است.

۱۴- اسلامی معاشرہ میں سنت کی اہمیت (جایگاہ سنت در جامعه اسلامی)

تصنیف علامہ محمد اسد، ترجمہ محمد معین خان، مولتان، ص ۱۸.

این کتاب ترجمه باب روح سنت از کتاب علامه محمد اسد به نام «اسلام بر سر دوراهی» است که با عنوان «جایگاہ سنت در جامعه اسلامی» منتشر و در آن اهمیت پیروی از سنت به شیوه دل‌نشین بیان شده است که بعد از خواندن آن راهی برای فرار از سنت باقی نمی ماند.

۱۵- اقبال اور منکرین حدیث (اقبال و منکرین حدیث)

پروفیسور محمد فرمان، گجرات، ۱۹۶۳ م.، ۲۴۰ ص.

منکران حدیث افکار خودشان را به افکار علامه اقبال پیوند می زنند تا از این

طریق اثبات کنند که اقبال نیز منکر حدیث بوده است. در این کتاب نظریات ساختگی منکران حدیث به روش علمی بررسی شده است.

۱۶- امام بخاری پر بعض اعتراضات کا جائزه (بررس بعضی از اشکالات در مورد امام بخاری)

مولانا ارشادالحق اثری، فیصل آباد، ۱۹۹۹ م، ۱۲۶ ص.

آقای اثری در این کتاب اشکالات مولانا حبیب الله (که در عین عدم موافقت با منکران حدیث با آنان همصداست) بر صحیح بخاری را محققانه پاسخ گفته و به این ترتیب حق دفاع از این کتاب مظلوم را که آماج انتقادات منکران حدیث و همراهانشان بوده، ادا کرده است.

۱۷- امداد الآفاق برجم اهل النفاق رساله ای در جواب رساله «الاخلاق»

مولوی سیدامدادالعلی کانپور، هندوستان، ۱۲۹۰ هـ / ۱۸۷۰ م، ۸۸ ص.

در این اثر علاوه بر نقد نظریات سر سیداحمدخان، آرای وی در مورد حدیث به خصوص ردیّه او بر حدیث «من تشبه بقوم فهو منهم» نقد و رد شده است.

۱۸- انکار حدیث، ایک فتنه و ایک سازش (انکار حدیث، یک فتنه و توطئه)

پروفیسور محمد فرمان، گجرات، ۱۹۶۴ م / ۱۳۸۳ ق، ۲۱۴ ص.

در این کتاب از اهداف و نیت منکران معروف حدیث مثل نیاز فتح پوری، غلام احمد پرویز، حافظ محب الحق، تمنا عمادی، مقبول احمد و اسلم جیراج پور با استناد به تألیفات خود آنها، پرده برداشته شده است.

۱۹- انکار حدیث حق یا باطل

مولانا صفی الرحمن الاعظمی وارانسی، یوپی، ۱۹۷۸ م، ۱۲۰ ص.

آیا قرآن همه امور را در بر می گیرد؟ آیا نیاز به حدیث نداریم؟ در این کتاب علاوه بر پاسخ پرسشهای فوق، تناقض گوییهای منکران حدیث بررسی شده است.

۲۰- انکار حدیث یا انکار رسالت

سیدمعین الدین، سکندرآباد.

۲۱- انکار حدیث کی نتایج (پیامدهای انکار حدیث)

مولانا محمد سرفرازخان، گوجرانواله، ۱۹۸۳ م، ۱۷۸ ص.

در این کتاب عقاید، افکار، اشکالات و شبهات منکران حدیث: عبدالله چکرالوی، حافظ محمداسلم جیراج پوری، نیاز فتح پوری و غلام احمد پرویز با استناد به تألیفات خود آنها کاملاً رد شده است.

۲۲- اهتمام المحدثین بنقد الحدیث سنداً و متناً

دکتر محمدلقرمان السلفی، الرياض، ۱۴۰۸ ق / ۱۹۸۷ م، ۵۸۴ ص.

در این کتاب از صفحه ۴۵۷ به بعد راجع به نشر و گسترش فتنه انکار حدیث در شبه قاره هند به طور مفصل و عالمانه بحث شده است.

۲۳- اهمیت حدیث

سیدمحمداسماعیل مشهدی بن محمدشرف شاه صاحب گهريالوی، حافظ آباد.

محتوای این کتاب سخنرانی آقای سیدمحمداسماعیل مشهدی در مورد حجیت حدیث در کنفرانس اهل حدیث، مولتان سال ۱۳۷۶ هـ. می باشد که با تلاش مولانا محمدیحیی از حافظ آباد منتشر شده است.

۲۴- بخاری کی دو روایات پر علمی تنقید پر تنقید (نقدی بر نقد علمی بر دو روایت بخاری)

مفتی الله بخش، مولتان، ۳۲ ص.

در این رساله مصنف بر اساس مدارک مستند اثبات کرده است که نقد به ظاهر علمی تمنا عمادی بر روایات بخاری غیر علمی می باشد. وی همچنین عقاید باطل و انکار حدیث وی را توضیح داده است.

۲۵- برق اسلام بجواب رساله طلوع اسلام (برق اسلام پاسخ به رساله طلوع اسلام)

محمد شریف الدین محدث دهلوی، خانیوال، ۱۳۷۲ ق / ۱۹۵۳ م، ۲۴۸ ص.

این کتاب، درباره کتابت، جعل، اصول، دلایل حدیث، قرآن و حدیث، جایگاه حدیث و عناوینی از این قبیل در رد اشکالات منکران حدیث بحث کرده است. در تألیف این کتاب مقاله «علم حدیث» جیراج پوری مد نظر بوده است، به همین دلیل این کتاب حاوی پاسخهایی مستدل به مغالطه های جیراج پوری می باشد.

۲۶- برهان المسلمین

مسعود احمد بی. اس. سی، کراچی، ۱۹۸۰ م، ۲۳۳ ص.

در این کتاب مطالب نابی در مورد حجیت و تدوین حدیث وجود دارد. ویژگی این کتاب آن است که مؤلف با استفاده از تألیفات اصلی منکران حدیث، حجیت شرعی حدیث را به اثبات رسانده است.

۲۷- بصائر السنه

سیدمحمد امین الحق، شیخوپوره، ۱۹۵۵ م.، ج ۱، ۲۹۵ ص و ج ۲، ۳۳۲ ص. بخش اول این کتاب مطالبی درباره حجیت حدیث، ارتباط بین قرآن و حدیث، تدوین حدیث و پاسخهای قانع کننده به منکران حدیث دارد و بخش دوم ادعای غلام احمد پرویز را مبنی بر اینکه امام ابوحنیفه، شاه ولی الله محدث دهلوی، علامه اقبال از منکران حدیث بوده اند و نیز نظر برق را در کتاب «دو اسلام» نقد می کند.

۲۸- پرویز کا اسلام (اسلام پرویز)

منشی عبدالرحمن خان، کراچی، ۳۶ ص.

این اثر به منظور نشان دادن راه راست به افرادی که تحت تأثیر افکار پرویز قرار گرفته اند، نگاه گذرایی دارد به عقاید و افکار او.

۲۹- پرویز نی کیا سوچا؟ (فکر پرویز)

دکتر سبطین لکهنوی، کراچی، ۱۷۶ ص.

این اثر افکار و عقاید پرویز را مفصل و با استناد به تألیفات وی تبیین کرده است.

۳۰- تاریخ اهل حدیث

مولانا حافظ محمدابراهیم سیالکوٹی، لاهور، ۱۹۵۳ م.

بخش دوم این کتاب (از ۲۹۰ تا ۳۰۶) مربوط به کتابت و تدوین حدیث می باشد. مولانا حافظ در این بخش، به نظریات مخالفان در مورد تدوین و کتابت حدیث محققانه و بر اساس شواهد تاریخی پاسخ گفته است.

۳۱- تاریخ تدوین حدیث

دکتر محمدزبیر صدیقی، کراچی، ۱۹۷۲ م.، ۱۴۸ ص.

محمدزبیر در این کتاب علاوه بر بیان اهمیت و حجیت حدیث، در مورد کتابت حدیث در زمان پیامبر، اسناد و مدارک تاریخی ارائه کرده و با این بیان، شبهات، اشکالات و مغالطه های منکران حدیث را رد کرده است. این مقاله به عربی تحت

عنوان «السير الحديث في تاريخ تدوين الحديث» و به انگلیسی هم منتشر شده است.

۳۲- تاریخ تدوین حدیث

مولانا هدایت الله ندوی، اوکاره، نوامبر ۱۹۵۷ م.، ۱۴۴ ص.

در این کتاب شبهات مطرح در مورد کتابت و تدوین حدیث، عالمانه و بر اساس شواهد تاریخی رد شده است.

۳۳- تاریخ حدیث

دکتر غلام گیلانی برق، لاهور، ۱۹۸۸ م.، ۲۰۴ ص.

دکتر گیلانی بعد از برگشت از نظریه انکار حدیث، کتاب مذکور را برای جبران تألیفات ضد حدیثی گذشته خود به عنوان کفاره نوشته و در آن اطلاعاتی جامع و تاریخی درباره کتابت و تدوین کتب حدیثی به زبان اردو جمع آوری کرده است.

۳۴- تاریخ حفاظت حدیث و اصول حدیث

پروفسور دکتر فضل احمد، کراچی، ۱۹۹۷ م.، ۳۶۴ ص.

در این کتاب از صفحه ۱۷۰ تا ۱۹۹، منکران حدیث شبه قاره هند و خارج از آن معرفی شده و از صفحه ۲۰۰ تا ۲۲۳، در پاسخ به اشکالات منکران حدیث، استدلالهای عقلی و نقلی ارائه شده است.

۳۵- تحقیق معنی السنه و بیان الحاجة الیه

سیدسلیمان ندوی، ترجمه عبدالوهاب دهلوی، قاهره، ۱۳۷۷ ق.

در این کتاب معنی و مفهوم سنت، جایگاه آن در فهم قرآن و نقش مهم آن در وحدت امت اسلامی بررسی شده است.

۳۶- تدوین حدیث

مولانا مناظر احسن گیلانی، کراچی، ۱۴۰۷ ق.، ۴۷۹ ص.

در این کتاب علاوه بر بیان حقیقت شرعی حدیث، جایگاه و نیاز دینی، تدوین و حفظ آن، به اشکالات و شبهاتی که به دلیل آن بعضی منکر حجیت حدیث شده اند، پاسخ قانع کننده داده شده است.

۳۷- تردید پرویزی (رد پرویزیت)

مولانا ظفر احمد عثمانی، لاهور.

مسعود احمد بی. اس. سی، کراچی، ۱۹۸۷ م، ۵۷۹ ص.

این کتاب پاسخ محکمی است به کتاب معروف دو/اسلام^۱ از غلام گیلانی برق که منکر حدیث بوده است. این کتاب علاوه بر اینکه موضوعاتی از قبیل تدوین حدیث را بحث می‌کند، از نظر قرآن و حدیث به شبهات و اشکالات منکران حدیث پاسخهای مستدل و محکم می‌دهد. این کتاب به قدری عمده و تأثیرگذار می‌باشد که نویسنده کتاب دو/اسلام بعد از مطالعه آن از عقیده ضالّه انکار حدیث برگشته و در اواخر عمرش، جهت آباد کردن آخرت خود کوشیده است.

۳۹- جماعت اسلامی کا نظریه حدیث (نظریه جماعت اسلامی درباره حدیث)

مولانا محمد اسماعیل سلفی، لاهور، ۱۹۷۰ م.

۴۰- جمع القرآن و الاحادیث (ذخائر الموارث فی الدلالة علی ثبوت

جمع القرآن و الحدیث)

مولانا ابوالقاسم محمدخان صاحب سیف محمد بنارس، لاهور، ۱۰۳۶ ق.

مصنف در فصل دوم این کتاب (ص ۳۴ تا ۵۶) اثبات کرده است که احادیث

نبوی در اواخر عمر شریف پیامبر و زمان صحابه نوشته شده و به صورت کتاب موجود بوده و نگارش آن را در قرن دوم رد کرده است.

نسخه حروف چینی شده این کتاب با تخریح و تعلیق پروفیسور دکتر عبدالرؤوف ظفر (متصدی کرسی سیره دانشگاه اسلامی بهاولپور) آماده چاپ می‌باشد.

۴۱- جهان کهن بجواب جهان نو

مولانا فضل احمد غزنوی، حیدرآباد.

کتاب، این موضوع را تبیین کرده است که احادیث جزو دین، حجت دین، وحی و ابدی می‌باشند. علاوه بر این برای رد منکران و مخالفان حدیث و مخالفت‌های غلام گیلانی برق به خود قرآن استناد شده است.

۱. غلام گیلانی این کتاب را زمانی نوشته است که منکر حدیث بوده و اکنون از نظر خویش برگشته است.

فقیر غلام دستگیر هاشمی صدیقی، لاهور، ۹۲ ص.

این کتاب در رد افکار روشنفکرانه سر سید احمدخان در مورد حدیث «من تشبه بقوم فهو منهم» به رشته تحریر درآمده است.

۴۳- حجیت حدیث

شیخ الحدیث مولانا محمد اسماعیل سلفی، لاهور، ۱۹۸۱ م، ۲۰۲ ص.

این کتاب از لحاظ اثبات حجیت حدیث و ابطال افکار منکران حدیث مایه افتخار (جهان اسلام) می‌باشد و از جهت گستردگی اطلاعات، پختگی مطالب، افکار نو، اقتناع خصم و اسلوب فراخوانی یکی از شاهکارها به شمار می‌رود.

۴۴- حجیت حدیث (مجموعه‌ای از هشت رساله)

علامه ناصرالدین البانی و علامه محمد اسماعیل سلفی از گوجرانواله پاکستان،

بنارس، ۱۴۰۵ هـ / ۱۹۸۵ م.

این کتاب مجموعه سه رساله از علامه ناصرالدین البانی و پنج رساله از علامه محمد اسماعیل سلفی است که به ترتیب عبارتند از:

- ۱- جایگاه سنت نبوی در اسلام و رد اکتفا به قرآن؛ ۲- در مسائل مربوط به اصول عقاید، استدلال به احادیث آحاد واجب است؛ پاسخ به شبهات مخالفان این نظریه.
- (ترجمه مولانا عبدالوهاب حجازی)؛ ۳- استقلال حجیت حدیث در اثبات اصول عقاید و احکام (ترجمه بدرالزمان نیالی)؛ ۴- جایگاه حدیث در تشریح؛ ۵- نظریه حدیث جماعت اسلامی؛ ۶- سنت در آئینه قرآن؛ ۷- حجیت حدیث در پرتو سیره پیامبر؛ ۸- بررسی تاریخی و تحقیقی مسئله درایت و فقه راوی.

۴۵- حجیت حدیث

مولانا بدرعالم مرتھی، لاهور، ۱۳۹۹ ق. / ۱۹۷۹ م، ۱۲۸ ص.

این کتاب یکی از ابواب کتاب «ترجمان السنه» آقای بدرعالم مرتھی در مورد حجیت حدیث می‌باشد که مستقلاً منتشر گردیده است.

۴۶- حجیت حدیث

تألیف مولانا محمدادریس کاندهلوی و تدوین و فهارس از دکتر محمدسعید

صدیقی، لاهور، ۱۹۹۶ م، ۲۰۷ ص.

کتابی بی نظیر است از لحاظ دلائل و ترتیب کاوشی. آقای دکتر صدیقی، علاوه بر بیان آیات، احادیث، منابع و مآخذ، پاورقیهای توضیحی نیز افزوده است.

۴۷- حجیت حدیث

تألیف ناصرالدین البانی؛ ترجمه حافظ عبدالرشید اظهر، لاهور، ۱۹۸۱ م، ۸۸ ص.

این کتاب ترجمه کتاب «الحديث حجة بنفسه في العقائد والاحكام» از علامه ناصرالدین البانی به زبان اردوست که به نام «حجیت حدیث» منتشر شده و در آن حجیت حدیث در عقاید و احکام به اثبات رسیده و برای اثبات حجیت خبر واحد به شیوه اهل حدیث استدلال شده است. پاسخ به شبهات و اشکالات منکران حدیث یکی از امتیازات این کتاب می باشد.

۴۸- حجیت حدیث

محمدتقی عثمانی، لاهور، ۱۹۹۱ م، ۱۶۸ ص.

این کتاب کاوشی است علمی و تحقیقی در مورد حجیت حدیث که از کتاب انگلیسی مؤلف به نام «The Authority of Sunnah» ترجمه شده است.

۴۹- حجیت حدیث و متابعت از رسول

مناظر اسلام مولانا ثناءالله امرتسری، امرتسر (هندوستان)، ۱۹۲۹ م، ۶۴ ص.

این رساله مباحثه کتبی مؤلف با خواجه احمددین امرتسری در مورد حجیت حدیث می باشد. در این رساله شبهات منکران حدیث، پاسخ آنها و ضعف نظریات آنها بیان گردیده است.

۵۰- حجیت حدیث اور فتنه انکار حدیث (حجیت حدیث و فتنه انکار آن)

فضیلة الشیخ عبدالعزیز بن عبدالله بن باز، ترجمه عبدالمنعم عبدالباقی، مولتان ۱۹۸۴ م، ۲۴ ص.

۵۱- فتنه پرویزیت کا تعارف (معرفی فتنه پرویزیت)

ابومحمد عبدالستار الحماد میان چنوں.

حماد در این کتاب به فتنه پرویزیت پاسخ دندان شکنی داده است.

۵۲- حجیت حدیث بجواب حقیقت حدیث از دکتر قمرزمان

مولانا خالد گهرجاکی، گوجرانواله، ۱۹۹۵ م، ۵۴ ص.

این کتاب علاوه بر اثبات حجیت حدیث به اشکالات بعضی از احادیث نیز پاسخ داده است.

۵۳- بررسی انتقادی تألیفات در مورد حجیت حدیث در شبهه قاره هند

دکتر محمد عبدالله، دانشگاه پنجاب، ۱۹۹۴ م. (پایان نامه دکتری).

در فصل پنجم این پایان نامه درباره کتب مربوط به حجیت حدیث توضیح مختصری ارائه شده است.

۵۴- حجیت سنت

عبدالغنی عبدالخالق، ترجمه محمد رضی الاسلام ندوی، اسلام آباد، ۱۹۹۷ م.

اداره تحقیقات اسلامی وابسته به دانشگاه بین الملل علوم اسلامی اسلام آباد، با انتشار ترجمه این کتاب، به دلیل اهمیت موضوع و مطالب آن، خدمت بزرگی انجام داده است.

۵۵- حدیث و قرآن

سیدابوالاعلی مودودی، کراچی، ۱۹۵۴ م، ۱۵۰ ص.

این کتاب مجموعه مقالاتی است که در سالهای ۳۵-۱۹۳۴ در حیدرآباد دکن هندوستان در مجله «ترجمان القرآن» منتشر گردیده است؛ مقاله اول متابعت و اطاعت از رسول نقدی بر کتاب «تعلیمات قرآن» جیراج پوری می باشد و مقاله دوم رسالت و احکام آن، پاسخی است به نامه بلندی که افکار پرویز را در بردارد و مقاله سوم پاسخی است به کسانی که رساله هایی از قبیل «من چرا منکر حدیث شدم» و «مطالعه حدیث» نوشته اند.

۵۶- حدیث رسول کا تشریحی مقام (جایگاه تشریحی حدیث رسول)

دکتر مصطفی السباعی، ترجمه پروفیسور غلام احمد حریری، فیصل آباد، ۶۴۰ ص.

این کتاب پشت منکران حدیث را لرزانده است.

۵۷- حدیث رسول کا قرآنی معیار (ملاک قرآنی حدیث رسول)

مولانا محمد طیب، لاهور، ۱۹۷۷ م، ۱۲۴ ص.

در این کتاب چگونگی ارتباط تنگاتنگ قرآن و حدیث و نیز نیاز به سنت برای فهم قرآن، عالمانه بیان گردیده است.

۵۸- حدیث رسول کی تشریحی اهمیت (اهمیت تشریحی حدیث رسول) مولانا محمد اسماعیل سلفی، لاهور، ۱۹۸۱ م.

۵۹- حدیث قرآن کی تشریح کرتی هی (حدیث قرآن را تفسیر می کند) محمدرقیق چو بدری، لاهور.

۶۰- اهمیت حدیث

محمد رفیق، لاهور، ۱۹۸۴ م، ۶۴ ص.

در این اثر بر اثبات حجیت حدیث دلایل عقلی و نقلی ارائه شده و از تلاشهای به عمل آمده در مقابله با فتنه انکار حدیث تجلیل شده است. مصنف ادعا دارد که منکران حدیث نه تنها حدیث را که قرآن را نیز انکار می کنند.

۶۱- تدوین حدیث در زمان صحابه و تابعین

حکیم عبدالشکور، مولتان، ۴۸ ص.

نویسنده کتاب اشتباه تاریخی منکران حدیث را در مورد کتابت حدیث و نیز حقیقت ادعای «حسبنا کتاب الله» آشکار کرده است.

۶۲- حدیث و سنت کا بلند تاریخی پایه (ستون بلند و تاریخی حدیث و سنت) مولانا سیدیجی ندوی، کراچی.

حجیت و اهمیت حدیث و ارتباط تنگاتنگ قرآن و سنت و نیز اشتراک عالی رتبه تاریخی حدیث و سنت در این اثر بحث شده است.

۶۳- حفظ حدیث و حجیت آن

مولانا محمد فهیم عثمانی، لاهور، ۱۹۷۹ م، ۵۹۲ ص.

این کتاب به شبهات مربوط به حفظ و حجیت حدیث، پاسخ قانع کننده داده است.

۶۴- حقیقت حدیث

منشی عبدالرحمان، لاهور، ۱۹۵۸ م، ۲۰۸ ص.

این کتاب پاسخ قاطع و رد بی نظیر عقاید کمونیست دینی غلام احمد پرویز است.

۶۵- خالص اسلام (اسلام ناب)

محمد داود راز، بمبئی، ۱۹۵۵ م، ۴۳۲ ص.

در این کتاب افکار ضد حدیثی کتاب «دو اسلام» از دکتر گیلانی برق بررسی گردیده است.

۶۶- خود انصاف کیجی بجواب خود فیصله کیجی (خودتان انصاف دهید،

در پاسخ به خودتان داوری کنید)

مسعود احمد بی. اس. سی، کراچی، ۹۶ ص.

این کتاب پاسخ مفصل و قانع کننده به اشکالاتی است که بر بعضی از احادیث صحیح بخاری وارد شده است.

۶۷- درس صحیح بخاری

حافظ محمد گوندلوی، لاهور، ۱۹۹۲ م، ۶۵۱ ص.

در لابلای این کتاب به شیوه اهل حدیث، به افکار ضاله منکران حدیث پاسخ علمی داده شده است.

۶۸- دلیل الفرقان در پاسخ به اهل القرآن

مولانا ثناء الله امرتسری، امرتسر، ۱۹۰۶ م.

عبدالله چکرالوی در رساله «برهان الفرقان» با تکلف احکام نمازهای پنجگانه، کیفیت و کمیت آن را با تمسک به آیات قرآنی بیان کرده که مولانا امرتسری در مخالفت با او راجع به حجیت حدیث بحث جامعی کرده و نظریه او را رد کرده است.

۶۹- رسول اور سنت رسول (قرآن و عقل کی روشنی میں) (رسول و سنت رسول در پرتو قرآن و عقل)

نعیم صدیقی، لاهور، ۱۹۵۵ م، ۲۹۶ ص.

این کتاب اهمیت شرعی سنت پیامبر را با دلایل استوار عقلی و قرآنی بیان کرده و کاوش گرانبهائی است در رد منکران حدیث و اثبات نیاز به سنت و حجیت آن.

۷۰- دوام حدیث

مولانا حافظ محمد گوندلوی به نقل از درس بخاری، ۲۷ ص.

این کتاب پاسخی است قانع کننده و مستدل به کتاب «جایگاه حدیث» از

غلام احمد پرویز.

۷۱- زوابع فی وجه السنه قديماً و حديثاً

صلاح الدين مقبول احمد، كويت، ۱۴۱۴ هـ / ۱۹۹۴ م، ۳۸۷ ص.

يك مقاله این كتاب درباره فتنه انكار حديث در شبه قاره هند است (ص ۹۱ تا ۱۰۷).

۷۲- السنه

محمد بن نصر المروزي، سانگله هل.

سيد عبدالشكور اثری، این كتاب را با دغدغه دفاع از سنت منتشر کرده و

عبدالسلام گیلانی در مقاله ای که در مجله محدث (لاهور)، سال اول، شماره ۱۰،

منتشر کرده، امام مروزی و این اثر او را معرفی نموده است.

۷۳- سنت و وحدت ملی

مولانا عبدالغفار حسن، فيصل آباد، ۱۵ ص.

این اثر پاسخی است علمی و تاریخی به تبلیغات توطئه آمیز منکران حديث که

ادعا دارند «سنت باعث اختلاف است».

۷۴- السنه، حجيتها و مكائنها فی الاسلام و الرد علی منكريها

دكتور محمد لقمان سلفی، مدینه منوره، ۱۴۰۹ هـ / ۱۹۸۹ م، ۳۲۰ ص.

این كتاب بعضی از نکات منکران حديث را مثل «مرکز ملت» آشکار کرده است.

۷۵- سنت خیر الانام

پير محمد كرم شاه الازهری، اسلام آباد، ۱۹۹۱ م، ۲۸۸ ص.

پير محمد در این كتاب روش تحقیقی محض پیشه کرده و آن را با صبغه علمی و

ادبی نوشته است.

۷۶- سنت رسول

ملك غلام علی، لاهور، ۱۶۷ ص.

این كتاب سومین ترجمه كتاب «السنه و مكائنها فی التشريع الاسلامی» از شیخ

مصطفی السباعی است.

۷۷- سنت كا تشريعی مقام (جایگاه تشريعی سنت)

مولانا محمد ادریس مرتھی، كراچی، ۱۹۶۹ م.

در این كتاب افكار دكتور فضل الرحمان، مسئول سابق اداره تحقیقات اسلامی

دانشگاه بین المللی اسلامی اسلام آباد پیرامون حجیت حدیث، بررسی شده است.

۷۸- سنت رسول كیا هی اور كیا نهی هی (تمایز سنت از غیر آن)

محمد عاصم حداد، لاهور، ۱۹۹۱ م، ۹۷ ص.

مصنف، علاوه بر گردآوری اطلاعات فراوان پیرامون موضوعاتی از قبیل منابع

سنت، وحی، وجوب پیروی از سنت، جایگاه سنت در احکام در کنار قرآن و تاریخ

تدوین حدیث به رد بعضی از شبهات منکران حدیث هم پرداخته است.

۷۹- سنت قرآن حكیم كی روشنی مین (سنت در پرتو قرآن حكیم)

مولانا عبدالغفار حسن، فيصل آباد، ۱۹۶۱ م، ۴۰ ص.

این مقاله در رد ادعای منکران حديث که ملاک صحت و سقم حدیث قرآن

می باشد بسیار مفید است.

۸۰- سنت قرآن كی آئینه مین (سنت در آئینه قرآن)

مولانا محمد اسماعیل سلفی، فيصل آباد.

۸۱- السنه النبویه و مكائنها فی ضوء القرآن الكرم

دكتور محمد حبيب الله مختار، كراچی، ۱۴۰۷ هـ / ۱۹۸۶ م، ۲۳۶ ص.

این كتاب علاوه بر بررسی موضوعاتی از قبیل پیدایش و گسترش فتنه انكار

حديث و ارتباط قرآن و سنت به اشکالات منکران حدیث نیز پاسخ گفته است.

۸۲- سنت كی آئینی حثیت (جایگاه دستوری سنت)

سيد ابوالاعلی مودودی، لاهور، ۱۹۶۳ م.

«جایگاه دستوری سنت» در واقع مجله ترجمان القرآن لاهور «ویژه مذهب

رسالت»، سال ۵۶، شماره ۶ (سپتامبر ۱۹۶۱ م.) می باشد که به صورت كتاب منتشر

گردیده است. آقای مودودی در این كتاب با روش تفهیمی و تبلیغی خویش عقاید

و افکار منکران حدیث را بررسی کرده و از اشکالات آنها پاسخ گفته است.^۱

۱. به دلیل اهمیت این كتاب در رد فتنه انكار حدیث و نیاز کشور ترکیه به آن، اینجانب زوار حسین

نقوی (نگارنده مقاله) و دکتر درمش بلغه از دوستان ترک زبان، آن را به زبان ترکی ترجمه کردیم

که در سال ۱۹۹۷ م. در قونیه به نام Sunnet in anayasal konamu منتشر شد.

۸۳- شوق حدیث (بخش اول)

محمدسرفراز احمدخان صفدر گکهر، گوجرانواله، ۱۳۶۹ ق / ۱۹۵۰ م، ۱۸۴ ص. در این کتاب افزون بر فراهم آوردن اطلاعات تاریخی در مورد حفظ و تدوین حدیث، اشکالات منکران حدیث نیز بررسی شده است.

۸۴- صحیح قرآنی فیصلی (داوریه‌های درست قرآنی)

مولانا فضل احمد غزنوی، لاهور، ۳۲۰ ص.

کتاب پاسخی است دندان‌شکن به کتاب «داوریه‌های قرآنی» نوشته پرویز. در این کتاب مغالطه‌ها، تحریف‌ها و وسوسه‌های پرویز و منکران حدیث آشکار شده است.

۸۵- صحیح مقام حدیث (جایگاه صحیح حدیث)

مولانا فضل احمد غزنوی، لاهور، ۱۹۶۶ م، بخش اول، ۳۲۸ ص و بخش دوم، ۲۴۶ ص.

نویسنده این کتاب حجیت احادیث و ارزش تشریحی آن را در اسلام با استدلال به پانصد آیه اثبات نموده و همچنین با استدلال به هفتاد آیه اثبات کرده است که مسئولیت حفظ حدیث مثل مسئولیت حفظ قرآن به عهده خداوند قادر متعال است.

۸۶- صحیفه همام بن منبه

با مقدمه و ترجمه پروفیسور غلام احمد حریری، فیصل آباد، ۱۴۶ ص.

با انتشار این کتاب به این اشکال که احادیث در قرن سوم تدوین گردیده، پاسخ قانع کننده و تاریخی داده شده است. پروفیسور غلام احمد حریری مترجم کتاب در مقدمه‌ای که بر آن نگاشته از حقیقت فتنه انکار حدیث پرده برداشته و زمینه هرگونه اشکال در مورد تدوین حدیث را از بین برده است.

کتاب مذکور را رشیدالله یعقوب نیز در سال ۱۹۹۸ م. با تحقیق، تعلیق و مقدمه مفصل درباره تدوین و حفظ حدیث از دکتر حمیدالله در کراچی منتشر کرده است.

۸۷- صیانه الحدیث

مولانا عبدالرؤوف رحمانی جهندا نگری، گوجرانواله، ۱۹۸۶ م، ۳۹۹ ص.

این کتاب پاسخی جامع و مانع، تاریخی و محققانه به اشکالات منکران حدیث است. مؤلف در این کتاب از بسیاری اطلاعات بحر را در کوزه‌ای گنجانده است.

۸۸- ضرب حدیث

مولانا حکیم محمدصادق سیالکوتی، لاهور، ۳۵۲ ص. کتاب با استدلال به آیات قرآنی دمار از روزگار منکران حدیث برآورده و اثبات کرده که حدیث و وحی، حجت و سرچشمه دین و تفسیر قرآن می‌باشد.

۸۹- ضرورت حدیث

صدرالدین، لاهور، ۱۹۵۵ م، ۳۱۶ ص.

مصنف این کتاب از فرقه احمدیه^۱ و دارای عقاید و افکار ضاله می‌باشد، ولی در این کتاب حق مطلب را در مورد اثبات نیاز به حدیث ادا کرده است.

۹۰- ضرورت حدیث

کریم بخش، لاهور، ۱۳۴۸ ق / ۱۹۲۸ م، ۵۶ ص.

در بخش اول این کتاب جایگاه تشریحی سنت از نظر قرآن بیان شده و در بخش دوم از اشکالات عقلی و نقلی منکران حدیث، فقط بر اساس آیات قرآنی پاسخهای محققانه داده شده است.

۹۱- ضرورت حدیث

قاضی محمدزاهد حسینی، ایت آباد، متوفی ۱۹۵۳ م، ۱۴۵ ص.

او در این کتاب ضرورت و حجیت حدیث را با دلایل عقلی و نقلی اثبات کرده و به بعضی از اشکالات اساسی منکران حدیث پاسخ گفته است.

۹۲- علم حدیث

مولانا اشفاق الرحمن کاندهلوی، لاهور، ۱۹۷۷ م، ۲۴۰ ص.

این کتاب درباره ضرورت و حجیت حدیث، ادوار مختلف تدوین حدیث و رد نظریه منکران حدیث، حاوی مطالب تحقیقی است.

۹۳- علم حدیث اور اس کا ارتقاء (علم حدیث و گسترش آن)

قاری روح الله محمدعمر مدنی، پیشاور، ۱۹۸۹ م، ۱۹۹ ص.

۱. در شبه قاره هند فرقه‌ای وجود دارد به نام احمدیه که به نامهای مختلف (احمدی، میرزایی، قاندانیه، لاهوری) معروف‌اند که پیامبر ما را خاتم الانبیا نمی‌دانند و قائل به استمرار نبوت هستند. اینان مسلمان به شمار نمی‌آیند، با وجود این سعی در اثبات حجیت حدیث پیامبر دارند.

این کتاب حاوی مجموعه سخنرانیهای مؤلف در (NIPA) می‌باشد. در این سخنرانیها علاوه بر بیان مطالبی پیرامون علوم حدیث به شبهات و اشکالاتی که در مورد تدوین، ضرورت و جایگاه حدیث مطرح شده پاسخ داده شده است.

۹۴- عظمت حدیث

مولانا عبدالغفار حسن رحمانی، اسلام‌آباد، ۱۹۸۹ م.، ۴۴۴ ص.

مؤلف در این کتاب مقالاتی از خودش، پدر بزرگش عبدالجبار عمرپوری، پدرش عبدالستار عمر حسن پوری و پسرش صهیب حسن در رد انکار حدیث جمع کرده است.

۹۵- علوم الحدیث

دکتر صبحی صالح، ترجمه پروفیسور غلام احمد حریری، فیصل آباد، ۱۹۸۱ م.

در این کتاب صفحاتی تحت عنوان «آغاز سخن» نوشته شده که در آن فتنه انکار حدیث در شبه قاره هند بررسی شده است. این کتاب دارای اطلاعات گسترده در موضوعاتی از قبیل حجیت و تدوین حدیث می‌باشد.

۹۶- علوم حدیث و حجیت حدیث

مولانا حافظ عبدالمنان نورپوری.

مولانا حافظ در این کتاب به اشکالات منکران حدیث پاسخهای قطعی و قانع کننده داده است و استدلالهای او بیشتر بر شیوه اهل حدیث می‌باشد.

۹۷- فتنه انکار حدیث

علامه محمدایوب دهلوی، کراچی، ۱۰۴ ص.

در این کتاب علاوه بر مباحث حجیت حدیث، پاسخهایی عقلی در پرتو دلائل قرآنی به پرسشهای منکران حدیث داده شده است.

۹۸- فتنه انکار حدیث

مفتی رشید احمد، کراچی، ۱۹۸۲ م.، ۷۲ ص.

در این کتاب مأموریت انکار حدیث غلام احمد پرویز و همفکران وی بررسی و به آنان پاسخهای مستدل داده شده است.

۹۹- فتنه انکار حدیث

مفتی ولی حسن خان تونکی، کراچی، ۱۹۸۴ م.، ۲۵۶ ص.

این کتاب، همان کتاب «فتوای متفق علیه علما به کفر پرویز» است که آقای مفتی آن را با نام فوق منتشر کرده است.

۱۰۰- فتنه انکار حدیث کامنظر و پس منظر (پنهان و آشکار فتنه انکار حدیث)

افتخار احمد بلخی، کراچی، ۱۹۵۴، بخش اول، ۲۳۶ ص، بخش دوم، ۴۰۸ ص و بخش سوم، ۵۸۲ ص.

این کتاب کاوشی است درازدامن در جهت معرفی فتنه انکار حدیث. در بخش اول تاریخ و جزئیات انکار حدیث و در بخش دوم عقاید، نظریات و تلاشهای عملی غلام احمد پرویز و اداره طلوع و در بخش سوم اهانتی که «اداره طلوع اسلام» به اسلام و شعائر آن کرده و روش دشنام‌گویی، تهمت‌زنی و حیل‌گری آن بیان و آشکار شده است.

۱۰۱- فتنه انکار حدیث اور اس کا پس منظر (پشت صحنه فتنه انکار حدیث)

مفتی محمد عاشق الهی، لاهور، ۱۹۸۶ م.، ۴۸ ص.

در این کتاب اهداف و عقاید منکران حدیث بیان شده و اشکالات آنها در مورد کتابت حدیث رد گردیده است.

۱۰۲- فتنه انکار حدیث پرایک طائرا نه نظر (نگاهی گذرا به فتنه انکار حدیث)

احتشام الحق آسیا آبادی، کراچی، ۱۹۸۲ م.، ۱۱ ص.

این مقاله جزو کتاب «فتنه انکار حدیث» مفتی رشید می‌باشد که از ص ۶۲ تا آخر کتاب را در بر می‌گیرد.

۱۰۳- فتنه انکار السنه فی شبه القاره الهندیه الباکستانیه

اعداد: دکتر سمیر عبدالحمید، مکتبه دار السلام، الرياض، ۶۳ ص.

۱۰۴- فتنه پرویز و حقیقت حدیث

منشی عبدالرحمان کراچی، ۱۹۸۶ م.، ۱۹۵ ص.

در این اثر فعالیتهای نهضت انکار خدا در پوشش انکار حدیث یا به عبارت دیگر فعالیتهای اسلامی التقاطیها (اداره طلوع اسلام وابسته به پرویز) بررسی شده است.

۱۰۵- فهم حدیث

حافظ عبدالقیوم ندوی، کراچی، ۱۷۱ ص.

در این اثر عظمت و ارزش حدیث با دلایل انکارناپذیر به اثبات رسیده است و این اشکال بی معنی که «در ظهور فتنه انکار حدیث گروه اهل حدیث دست داشته‌اند» رد گردیده است.

۱۰۶- قرآن اور عورت (قرآن و زن)

پروفیسور محمد دین قاسمی، کراچی.

منکران حدیث به دلیل کج فهمی خودشان، تعالیم اسلامی در مورد زن و بویژه احادیث نبوی را در این زمینه، مورد انتقاد قرار می‌دهند و می‌خواهند از این طریق رهیافتی برای انکار حدیث به دست آورند. آقای قاسمی در اثر مذکور افزون بر دلایل عقلی با کمک گزارشهای تازه علمی، صحیح بودن نظر قرآن و سنت درباره زن را به اثبات رسانده است.

۱۰۷- قرآن و حدیث

محمد طیب قاری، کراچی، ۱۳۷۸ م، ۱۳۳ ص.

قاری در این کتاب با روش فیلسوفانه و عالمانه خود نیاز به حدیث، حجیت حدیث و جایگاه آن را بررسی کرده است.

۱۰۸- قرآنی تعزیرات بجواب پرویزی خرافات (تعزیرات قرآنی در پاسخ به خرافه‌های پرویزی)

منور حسین سیف الاسلام دهلوی، لاهور، آوریل ۱۹۵۷، ۴۱۶ ص.

در این اثر، پرویز به علت اهانت به حدیث و مباحث آن محاکمه شده و جایگاه و ارزش وحی غیر متلو و کتب حدیث و عظمت حدیث بیان گردیده است.

۱۰۹- القرآن یون و شبهاتهم حول السنه

دکتر خادم حسین الهی بخش، طائف، ۱۴۰۹/۱۹۸۹ م.

در این اثر مطالبی جامع و تحلیلی در مورد عقاید، افکار، اعمال و روشهای منکران حدیث گردآوری شده است و می‌تواند در جهت آگاهی عرب‌زبانها و حفظ آنها از فتنه انکار حدیث تأثیر بسزایی داشته باشد.

۱۱۰- قضیه الحدیث فی حجیة الحدیث

مولانا ابوالقاسم بنارسی، دربهنکه.

این مقاله در کتاب «مشعل راه» (از نظر مکتبه سلفیه) در صفحه ۱۶۱ تا ۱۸۷ وجود دارد. در این اثر آقای بنارسی با استناد به تأیید بسیاری از پیش‌گوییهای پیامبر ﷺ توسط تحقیقات علمی تجربی، حجیت حدیث را به اثبات رسانده است.

۱۱۱- قول فیصل (فصل الخطاب)

ماهر قادری، لاهور، ۱۹۶۰ م، ۷۹ ص.

این اثر محققانه و مفصل در رد افکار ضالّه پرویز تدوین شده و بخش آخر آن مربوط به جایگاه تشریحی سنت پیامبر است.

۱۱۲- کالج کا اسلام (اسلام دانشگاهی)

مولانا مشتاق احمد چوتهاولی، دهلی، ۱۳۳۰ ق. / ۱۹۱۰ م، ۷۹ ص.

در این اثر همراه با سایر نظریات سر سید احمدخان نظر وی در مورد حدیث، مثلاً برداشت روشنفکرانه او از حدیث «الدین یسر» و حدیث «أنتم أعلم بأمور الدنیا» مورد بررسی قرار گرفته است.

۱۱۳- کتابت حدیث

مولانا سیدمنت‌الله شاه رحمانی، لاهور، ۸۰ ص.

این کتاب از آثار جامع در رد منکران حدیث راجع به تاریخ، ترتیب و تدوین حدیث است.

۱۱۴- کتابت حدیث تا عهد تابعان

مولانا محمد خالد سیف، فیصل آباد، ۱۹۷۱ م، ۶۴ ص.

این کتاب، کتابت و تدوین حدیث را از لحاظ تاریخی بررسی کرده، نگاهی گذرا به حدیث منع کتابت حدیث انداخته و جایگاه این حدیث را از لحاظ اصول حدیث و محدثین روشن کرده است و به این ترتیب به اشکال عمومی منکران حدیث که «احادیث در قرن سوم به نگارش درآمده‌اند» پاسخ گفته است.

۱۱۵- کتابت حدیث عهد نبوی مین (کتابت حدیث در عهد نبوی)

مولانا سید ابوبکر غزنوی، لاهور، ۲۹ ص.

حاصل این اثر رد شبهه «احادیث در قرن سوم به رشته نگارش درآمده‌اند» می‌باشد.

۱۱۶- مبادی تدبر حدیث

مولانا امین احسن اصلاحی، لاهور، ۱۹۹۴ م، ۱۵۷ ص.

این کتاب دارای مباحث علمی ناب در مورد اصول حدیث است و برای کسی که به فکر انکار حدیث تمایل داشته باشد، مطالب فکری فراوانی فراهم می‌سازد.

۱۱۷- داستانهای دینی و حقیقت آن؟

حبیب الرحمن کاندهلوی، کراچی، ۱۹۹۱ م، بخش اول، ۴۶۴ ص، بخش دوم، ۶۴۸ ص و بخش سوم، ۴۳۲ ص.

این کتاب برای منکران حدیث مستمسک خوبی شده است و بیش از هر کتاب دیگری به آنان کمک کرده است.

۱۱۸- مستر پرویز کا خط اور اس کا جواب (نامه مستر پرویز و پاسخ آن)

مولانا محمد عبدالرشید نعمانی، کراچی، ۳۹ ص.

پس از انتشار فتوای دسته جمعی علمای امت اسلامی در مورد کفر پرویز، او طی نامه‌ای به مفتی شفیع، به توضیح موضوعاتی پرداخت و نسبت به صدور فتوا، اظهار ناراحتی کرد. مولانا عبدالرشید نعمانی این مقاله را در پاسخ به نامه مذکور تألیف کرد و در آن افکار ضالّه پرویز بخصوص عقیده وی را در مورد حدیث آشکار ساخت و به اثبات رساند که فتوای کفر در مورد وی، بر اساس حقایق بوده است.

۱۱۹- مسئله انکار حدیث کا تاریخی و تنقیدی جائزه (بررسی تاریخی و

انتقادی مسئله انکار حدیث)

دکتر فضل احمد، کراچی، ۱۹۹۰ م.

این تحقیق، پایان نامه دکتری است که هنوز به زیور طبع آراسته نشده است.

۱۲۰- بینات (ترجمه از مشکلات الحدیث النبویه)

عبدالله القصیمی، مترجم محمد نصرت الله مالیر کوتلوی، لاهور، ۱۹۵۵ م، ۴۰۷ ص.

به دلیل پاسخهای قانع کننده این کتاب به اشکالات منکران حدیث «مرکز

جمعیت اهل حدیث پاکستان» آن را به دو زبان عربی و اردو منتشر کرده است.

۱۲۱- مصباح الحدیث

دکتر حمیدالله عبدالقادر، لاهور.

این کتاب مشتمل بر دلائل حجیت حدیث و نیز مقاله‌ای در رد منکران آن است.

۱۲۲- مطالعه حدیث

علامه حنیف ندوی، لاهور، ۱۹۷۹ م، ۲۱۵ ص.

هدف این کتاب راهنمایی منکران حدیث و همفکران آنان به راه راست می‌باشد. این کتاب به دلیل همراهی نویسنده آن با منکران حدیث، بی نظیر است.

۱۲۳- حجیت سنت محمدیه

ترجمه مولانا خالد گهر جاکھی، گهر جاکه، ۱۹۸۶ م.

این کتاب ترجمه کتاب «مفتاح الجنة فی الاحتجاج بالسنه» از جلال الدین سیوطی است که که اداره احیاء السنه گهر جاکه جهت سودمند بودن آن در مقابل فتنه انکار حدیث، با انتشار متن عربی و ترجمه آن کار بزرگی انجام داده است.

۱۲۴- مقالات داود غزنوی

جمع و ترتیب مولانا محمد حنیف یزدانی، لاهور.

این مجموعه، مقالاتی درباره تاریخ جمع آوری و تدوین احادیث رسول اکرم دارد.

۱۲۵- مقالات محمود

مولانا محمود احمد میرپوری؛ ترتیب و تنظیم ثناء الله سیالکوتی، بریتانیا، ۱۹۹۶ م.

مقاله مرحوم میرپوری به عنوان «فتنه انکار حدیث» در ص ۵۵ تا ۱۰۹ این مجموعه قرار گرفته است.

۱۲۶- جایگاه حدیث

مولوی محمد علی، لاهور، ۱۹۳۲ م، ۱۰۰ ص.

کتاب ناب و سودمندی است در موضوع جایگاه حدیث، هر چند مصنف آن دارای افکار انحرافی است.^۱

۱۲۷- مقام حدیث مع ازالة الشبهات (جایگاه حدیث و رفع شبهات آن)

فیض احمد ککروی، مولتان، ۱۲۰ ص.

۱. احتمالاً مؤلف این کتاب شیعه می‌باشد و در عدم تدوین حدیث در قرن اول و دوم، خلفا را مقصر دانسته است، به همین دلیل نگارنده مقاله به علت تعصب، آن را حامل عقاید انحرافی توصیف کرده است. (م)

این کتاب بعد از بحث گسترده در موضوعات گوناگونی از قبیل حجیت و کتابت حدیث به ده شبهه منکران حدیث پاسخ داده است.

۱۲۸- مقام سنت (جایگاه سنت)

شاه محمدجعفر ندوی پهلواوی، لاهور، ۱۹۵۹ م، ۱۳۸ ص.

۱۲۹- مقام سنت (جایگاه سنت)

علامه مشتاق احمد چشتی، لاهور، ۱۳۹۸ هـ / ۱۹۷۸ م، ۱۹۲ ص.

در این کتاب جایگاه تشریحی سنت تبیین شده و چندین اشکال منکران حدیث به تفصیل و تحقیق بررسی شده است.

۱۳۰- مکانة الحدیث فی التشریح الاسلامی معروف به حدیث رسول اور

پرویز (حدیث رسول و پرویز)

محمد بن عبدالله شجاع آبادی، مولتان، ۵۵ ص.

۱۳۱- مکتوب لطیف فی حجیت حدیث

چوهدری محمد سرفرازخان، گجرات، ۱۹۸۱ م، ۸۷ ص.

این اثر مجموعه‌ای از پنج نامه است که چوهدری محمد سرفرازخان به غلام احمد پرویز نوشته و در آنها موضوعات علمی از قبیل نیاز به حدیث، جایگاه سنت، تدوین، حجیت سنت و نیاز به حدیث برای تفسیر و فهم قرآن مطرح کرده است که پرویز نتوانسته از ادله وی پاسخ قانع کننده ارائه دهد.

۱۳۲- مناظره مابین مولوی عبدالله چکرالوی و اهل قرآن

مولانا محمدابراهیم میرسیالکوتی

۱۳۲- منکرین حدیث کی مغالطی (مغالطه‌های منکران حدیث)

قاضی ملک غلام علی، کراچی.

در شماره ۶۴۸ سلسله نشریات «صدیقی ترست» در جزوه‌ای سه اشکال زیر از منکران حدیث مورد بررسی قرار گرفته است:

۱- حدیث اگر حجت بود چرا تدوین نشد؟

۲- چرا مجموعه حدیثی جامع و کامل وجود ندارد؟ یا باقی نمانده است؟

۳- مجموعه احادیث (موجود) به دلیل اختلاط با احادیث صحیح، ضعیف و

موضوعه، مشکوک می‌باشد لذا قابل اعتبار و اعتماد نیست.

۱۳۴- نصره الباری فی بیان صحه البخاری

مولانا عبدالرؤف جهندا نگری، گوجرانواله، ۱۹۸۲، ۲۰۸ ص.

۱۳۵- نصره القرآن

مولانا عبدالحمید ارشد، کراچی، ۱۳۷۲ هـ / ۱۹۵۲ م، ۳۳۶ ص.

۱۳۶- نصره الحدیث

مولانا حبیب الرحمن اعظمی، کراچی، ۱۹۹۸ م، ۲۲۰ ص.

۱۳۷- An Essay on «the Sunnah» its Importance, Transmission, Development and Revision

(مقاله‌ای درباره «سنت»، جایگاه، نقل، توسعه و

بازنگری آن)

دکتر اس. ام. یوسف، لاهور، ۱۹۸۰ م.

۱۳۸- The Significance of Sunnah and Hadith and their Early

Documentation (اهمیت سنت و حدیث و منابع نخست آن)

دکتر امتیاز احمد، پایان‌نامه دکتری، دانشگاه ادینبورگ، ۱۹۷۴ م.

این پایان‌نامه به زبان عربی ترجمه شده و با مشخصات زیر انتشار یافته است: دلائل التوثیق المبکر للسنة و الحدیث، الدكتور امتیاز احمد، تعریب الدكتور عبدالمعطي امین قلجی، القاهرة، ۱۴۰۱ هـ / ۱۹۹۰ م، ۶۳۰ ص.

۱۳۹- Studies in Early Hadith Litratue (بررسی نخستین مجموعه‌های

حدیثی)

دکتر محمد مصطفی اعظمی، آمریکا، ۱۹۷۸ م، ۳۴۶+۱۶۴ ص.

این مقاله به زبان عربی نیز منتشر گردیده است: دراسات فی الحدیث النبوی و تاریخ تدوین، الدكتور مصطفی الاعظمی، بیروت، ۱۴۱۳ هـ / ۱۹۹۲ م، ۷۱۲ ص. در نسخه انگلیسی این مقاله اسامی ۵۰ تن از صحابه و همچنین در نسخه عربی آن اسامی ۵۲ تن از صحابه آمده و شواهد تاریخی مبنی بر جامع، تدوین‌گر و نگارش‌گر حدیث بودن آنها ارائه شده و همچنین اسامی بسیاری از تابعان و تبع تابعان که به همین امر اشتغال داشته‌اند، ذکر شده است.

کتاب‌شناسی

۱. کلینی، محمد بن یعقوب، *الکافی*، تصحیح علی‌اکبر غفاری، چاپ پنجم، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۳ ش.
۲. ابن ماجه، محمد بن یزید، *سنن ابن ماجه*، تحقیق محمد فؤاد عبدالباقي، بیروت، دار الفکر، بی تا.
۳. ابن حنبل، احمد، *مسند احمد*، بیروت، دار صادر، بی تا.
۴. اشقر، محمد سلیمان، *افعال الرسول و دلالتها علی الاحکام الشرعیه*، بیروت، مؤسسه الرساله، بی تا.
۵. نقوی، سید زوار حسین، *نقد و بررسی مبانی آرای سر سید/ احمد خان*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۳۸۲ ش.
۶. بخاری، تصدق حسین، *محرّف قرآن*، نوشهره پاکستان، اداره العلم و تحقیق، ۱۹۹۹ م.
۷. سید امیر علی، *روح اسلام*، اسلام آباد، اداره تحقیقات اسلامی، ۱۹۹۴ م.
۸. پرویز، غلام احمد، *شاهکار رسالت*، لاهور، طلوع اسلام ترست، ۱۹۹۹ م.
۹. ابوداود، ابن اشعث سجستانی، *سنن ابی داود*، تحقیق سعید محمد لحام، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۰ ق.

